

DVOJÍ MÁCHOVSKÁ INTERPRETACE

Tvar č. 12/2011 (10. 06. 2011), s. 20

Aleš Haman

Mojmír Grygar: *Skrytá svědectví v díle Karla Hynka Máchy*, Filosofia, Praha 2010

Milan Charypar: *Máchové interpretace*, Filozofická fakulta UK, Praha 2011

Kulaté výročí básníkovy narození vyvolalo k životu celou řadu publikací věnovaných básníkovu životu a dílu. Vedle reprezentativních knih, jako byl máchovský sborník a několik dalších publikací vydaných nakladatelstvím **Academia** (Prokopova kniha o Máchově Máji, Špiritova edice Máchovských studií Růženy Grebeníčkové ad.), se v poslední době objevily další publikace věnované interpretacím Máchova díla. Je to práce Mojmíra Grygara *Skrytá svědectví v díle Karla Hynka Máchy* a knížka Milana Charypara *Máchové interpretace*. Časově paralelní vydání obou titulů je mimodějnou příležitostí porovnat metody výkladu literárních badatelů dvou generací – na jedné straně Grygar (nar. 1928), představitel generace dědiců strukturalistického přístupu, jeden z přímých žáků Jana Mukařovského; na druhé straně Charypar, o půlstoletí mladší vysokoškolský pedagog, vykládající Máchovu tvorbu především na základě textologických a motivických rozborů Máchovy poezie a prózy.

Grygarovým metodologickým východiskem je sémiotika, teorie znaku, jak ji na základě Mukařovského koncepce rozvinul ve svých pracích věnovaných učitelovu dílu; je to především Terminologický slovník českého strukturalismu (1999) a dále jeho kapitoly o umění a dějinách shrnuté ve svazku pronikavých teoretických studií *Trvání a proměny* (2006). Přirozeně se v jeho nových máchovských studiích (v nichž shromáždil práce přednesené na třech různých badatelských setkáních od roku 1970 až do roku 1990) projevil rozdíl jak ve vědecké zkušenosti a rozhledu, tak ve schopnosti zaměřit se na důležité otázky máchovského bádání. Sémiotická orientace se projevila již v první stati jeho knihy nazvané *Mnohoznačnost básnického textu*. Grygar se tu ujal myšlenky o paragramatických prvcích v literárním díle, prosazované v pozdních pracích Ferdinanda de Saussura, a rozvinul možnost jejího uplatnění na Máchovu poezii; jakkoli dospěl k zajímavým poznatkům (například paragramy hlavních postav Máje Jarmily, Hynka a Viléma rýsující se v textu básně), zdá se přece jen, že výsledky ovlivnila spíše potřeba dokázat vstupní saussurovskou tezi než faktická povaha materiálu.

Jako mnohem průkaznější se jeví práce *Sémiotika těla*, v níž autor podal řadu zjištění týkajících se výskytu a funkcí tělesných motivů v Máchově tvorbě zasazených do širokého historického kontextu od antiky po současnost. Závěrečná, nejrozsáhlejší stať *Tajemství deníku* se nezabývá jen obligátní problematikou erotické otevřenosti a provokativnosti básníkových deníkových záznamů, nýbrž klade si obecnou otázku vztahu autentičnosti a literárnosti uměleckého díla; při této příležitosti Grygar zpochybňuje postmoderní snahu o absolutizaci (drsné) životní „pravdy“ (Mácha) stavěné do opozice vůči (idylizující) literární fikci (Němcová), která vede k paušálnímu podceňování klasických děl s pozitivním hodnotovým vyzněním. V Grygarově tendenci k propojení historického a stylistického zkoumání založeného na znalostech širokých vazeb s problémy současného umění a literatury a mířícího k odhalení „skrytých svědectví“ uměleckého projevu lze vidět jeden z aktuálních přínosů jeho máchovských textů.

Ve srovnání s nimi působí Charyparovy studie nutně dojmem užšího záběru a rozhledu – což neznamena, že by jeho práce byly hůře fundovány. Jeho přístup je však poněkud odlišný; jak naznačuje v předmluvě ke knize, jde mu o interpretace vycházející z textu, jimiž rozumí „ohledávání sémantiky jednotlivých Máchových textů“ s cílem „rozšířit kontextové vnímání Máchova díla, tj. povědomí o jeho vnitřní sémantické provázanosti“ využitím intertextových souvislostí (v rámci básníkovy díla). Zaměření na sémantickou stránku textů vede ovšem autora leckde k poněkud doslovnému chápání významů a ke koncepci vystavující dílo jakési důsledné „sebereflexi textu, která je sama sobě korektivem“. To mělo dát autorovi oprávnění, aby své čtení Máchy považoval za „v jistém smyslu definitivní“, a pro tuto „vyhraněnost a dořešenost“ za závazné; to je základní rozdíl: proti Grygarovu hledání odpovědí na otázky tu stojí vyhraněné a dořešené čtení.

Vlastní Charyparova interpretace se zaměřila na významové aspekty několika oblastí máchovské motiviky, jak vyplývá z titulu jeho úvodní studie (kde mylně zaměnil motiviku za poetiku, ač by bylo namístě mluvit spíše o estetických aspektech zkoumaných motivů vlasti, světa a smrti ve vztahu k obecné axiologii). Autor vycházel převážně z dobře prostudované literatury předmětu, především z prací Červenkových a Macurových (spíše polemicky se vztahoval k výkladům Králíkovým; kriticky se stavěl také ke koncepci A. Vyskočila vysvětlující Máchovo dílo jako cestu od nihilismu k náboženské víře). Otázkou u některých jeho poznatků zůstává, do jaké míry jsou jeho

interpretace podloženy konkrétním materiálem a do jaké míry podléhají vlivu předchozích, někdy i spekulativních závěrů (například když hovoří o možných podnětech Máchova vnímání světla „od raně křesťanské mystiky přes baroko až po soudobou německou filosofii“).

Jedna z jeho stěžejních analýz je založena na výkladu básně Páže (publikovaném původně v České literatuře, kde zavdal podnět k diskuzním příspěvkům). Charypar vycházel z nejasnosti související s osudem pážete – bylo pánem zavražděno, nebo jen svrženo do moře, aby došlo klidu? Sám zastával druhé hledisko. Tu ovšem se nabízí otázka, která byla vyslovena v jednom z tehdejších příspěvků, zda dění v básni není interpretováno příliš doslovně jako vražda či soucitné usmrcení mladého člověka, neboli zda celou báseň by nebylo možné chápat v symbolickém klíči jako projev básníkovy skoncování s mladistvým idealismem – k tomu by nabízela možnost jeho báseň, o níž se Charypar kupodivu ve svém výkladu ani jednou nezmínil, totiž báseň Aniž křičte, že vám stavbu bořím... Ta totiž nabízí další možnost výkladu proměn Máchova postoje ke světu, zejména v souvislosti s krizí jeho náboženské víry (Charypar kladl ve své práci mezi dvě stadia básníkovy myšlenkového vývoje – idealistické a skeptické – ještě stadium třetí, přechodové, které však působí poněkud spekulativně, protože zastírá zlomovou povahu tohoto vývoje).

Ve výkladu Máchových próz se autor chtěl soustředit spíše než na známé texty, jako je Marinka, na práce spíše opomíjené – nedá se však říci, že by například Pouť krkonošská patřila k Máchovým pracím opomíjeným; ve zmíněném máchovském sborníku z nakladatelství **Academia** vyšla například velmi podnětná stať prof. Schmidové, která tuto prózu osvětluje z nečekaného sociálně politického hlediska. Kriticky lze pohlédnout také na výklady, v nichž autor usiloval domyslet celkovou povahu Máchova zlomkovitého prozaického cyklu Kat z hlediska básníkovy pojetí husitství; nedá se totiž říci, že na základě polemiky s hypotézou Karla Krejčího lze dospět k indiciím umožňujícím pochopit smysl celého cyklu jako odsouzení rozvratu českého státu způsobeného husitským hnutím. I když Krejčího hypotéza byla nepochybně ovlivněna dobovými normami, nelze zcela zavrhnout myšlenku, že smrt Václava IV. a dobové sociální a náboženské bouře mohly znamenat historický přelom, jehož důsledky pro Máchu a jeho vrstevníky v situaci dobového revolučního kvasu nemusely být jen negativní.

Při výkladu Cikánů autor máchovských interpretací, opíraje se o předchozí literaturu, dospívá k závěru, že v průběhu textu se změnila významová náplň: „Původně hledanou kolektivní vlast pro »rozplašený národ« v její pozici kýženeho cíle ... nahradila osobní vlast individua.“ Tu ovšem vzniká pochybnost, zda vykladač – podobně jako v některých jiných případech – tak trochu „nedomyšlí“ své závěry za Máchu. Protagonista Cikánů, mladý hrabě Waldemar Borecký, nenalézá přece spočinutí (to mnohem spíše nalézá vysloužilce Bárta s Juditou v chaloupce po židovských obyvatelích), nýbrž odchází osamocen do dále; může pro něho být tato samota „osobní vlastí“?

Charyparovy interpretace jsou v lecčems přínosné, ovšem srovnání s knihou Grygarovou naznačuje, jak se literárně historická zkoumání v průběhu půl století změnila. Pokud současní literární vědci nutně postrádají jak potřebný nadhled, tak metodologickou vyzrálou, jakou mohou poskytnout jen dlouholeté zkušenosti, nahrazují to snahou důkladně proniknout do zkoumaného materiálu a domýšlet ho na základě předem vymezeného přístupu. Máchovské jubileum tak umožnilo konfrontovat rozdílná hlediska dvou věkově vzdálených generací literárních badatelů.